

Воробей Є. С.,

*студентка магістратури юридичного факультету
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

Кобрусєва Є. А.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

Федорішев С. С.,

суддя Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО РОЗГЛЯДУ ПИТАННЯ ПРО ПРОЯВ НЕПОВАГИ ДО СУДУ

THE PROBLEM OF APPLICATION OF THE LEGISLATION ON CONSIDERATION OF THE QUESTIONNAIRE OF THE INFRINGEMENT TO THE COURT

У статті розглянуті питання щодо проявів неповаги до суду та проблем застосування законодавства, спрямованого на запобігання цьому явищу та його припинення. Надано пропозиції щодо усунення окремих недоліків чинного законодавства. Проаналізовано підходи науковців до визначення поняття «неповага до суду» та які примусові заходи застосовуються відповідно до чинного законодавства у разі вчинення адміністративних правопорушень даної категорії.

Автори акцентують увагу, що на сьогоднішній день у законодавстві України немає окремого нормативно-правового акту, який би визначав повний перелік діянь, які підпадають під визначення поняття «неповага до суду» і коло відповідальних за вчинення такого правопорушення.

Доведено, що неповага до суду може проявлятися як у формі активних дій, так і у формі бездіяльності. Так, до активних дій, що свідчитимуть про неповагу до суду, можна віднести непідкорення свідка, потерпілого, позивача, відповідача та інших громадян розпорядженням головуєчого у судовому засіданні, порушення порядку в судовому засіданні, а також вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених в суді правил. До форм бездіяльності відноситься неявка учасників процесу до суду, що є однією з основних причин порушення судами України визначених законодавством строків розгляду справ різних категорій.

У загальному підсумку поширення прояву неповаги до суду, уникнення винними особами юридичної відповідальності за вчинення такого правопорушення, відсутність забезпечення приміщень судів належною охороною тощо призводять до невиконання українською державою своїх зобов'язань щодо забезпечення права на справедливий суд.

Зроблено висновок, що зараз в Україні стан поваги до суду та суддів загалом є негативним. Наявні положення національного законодавства, які регламентують відповідальність за прояв неповаги до суду, мають досить м'які форми покарання. Тому доцільною є подальша розробка окресленої проблематики для чіткого визначення поняття «неповага до суду» та впровадження єдиних правил поведінки громадян у суді.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, суддя, судові засідання, учасники судового процесу, правова культура суспільства, верховенство права, авторитет судової влади, примусові заходи, адміністративний штраф, кримінально-правова відповідальність.

The article deals with issues of disrespect to the court and the problems of the application of legislation aimed at preventing and terminating this phenomenon. Proposals for elimination of certain shortcomings of the current legislation are given. The approaches of scholars to the definition of “contempt of court” are analyzed and what enforcement measures are applied in accordance with the current legislation in case of committing administrative offenses of this category.

The authors emphasize that today in the legislation of Ukraine there is no separate normative legal act that would determine the complete list of acts that fall under the definition of “disrespect to the court” and the range of responsible ones. It is shown that contempt of the court may be manifested both in the form of active actions and in the form of inactivity. Thus, active actions indicating disrespect for the court include the failure of the witness, the victim, the plaintiff, the defendant and other citizens to order the presiding judge, the violation of the order in the court, as well as the commission of any actions that indicate an obvious neglect of the court or established in court rules.

The forms of inactivity include the absence of participants in the trial in court, which is one of the main reasons for the breach by the courts of Ukraine of time-limits for the consideration of cases of different categories by the courts of Ukraine. In general, the spread of disrespect to the court, the avoidance of guilty parties legal liability for such an offense, the lack of adequate premises for the courts, etc., lead to a failure by the Ukrainian state to fulfill its obligations to ensure the right to a fair trial.

It is concluded that the state of respect for the courts and judges in Ukraine, in particular, is generally negative in Ukraine. The existing provisions of national law governing liability for disrespect to the court have rather modest forms of punishment. Therefore, in our opinion, it is expedient to further elaborate the outlined issues for a clear definition of the notion of “disrespect for the court” and the introduction of the rules of conduct of citizens in court common to all courts.

Key words: administrative responsibility, judge, court session, participants in the court process, legal culture of society, rule of law, authority of the judiciary, compulsory measures, administrative penalty, criminal liability.

Постановка проблеми. Із проголошенням незалежності Україна розпочала власний шлях державотворення і формування своєї правової системи. Відповідно до Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Гарантування та виконання цих положень покладено, в першу чергу, на органи судової влади, оскільки здійснення правосуддя на засадах верховенства права є проявом демократичної правової держави. Демократичні держави не можуть існувати без незалежного та неупередженого правосуддя, тому що незалежність та самостійність судів являються одними із фундаментальних принципів правової держави.

На жаль, проведена в Україні судова реформа не вирішила всіх проблемних питань організації та здійснення судочинства. Серед проблем, які заважають нормальному функціонуванню судової системи, можна виділити різні форми прояву неповаги до суду, що призводить до порушення права особи на розгляд її справи судом протягом розумного строку.

За останні роки в Україні все більше набуває поширення публічна демонстрація такої форми правового нігілізму, як прояв неповаги до суддів та суду зокрема. Поширеність такого негативного явища зумовлює неможливість виконання судовою владою своїх функцій у повному обсязі. Адже в результаті вчинення діянь, що посягають на авторитет судової влади, фактично нівелюється принцип всебічного, повного та об'єктивного розгляду справи будь-якої категорії.

У загальному підсумку поширення прояву неповаги до суду, уникнення винними особами юридичної відповідальності за вчинення такого правопорушення, відсутність забезпечення приміщень судів належною охороною тощо призводять до невиконання українською державою своїх зобов'язань щодо забезпечення права на справедливий суд, передбаченого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [13].

Стан дослідження. Серед вчених, які досліджували питання адміністративної відповідальності за прояв неповаги до суду, слід назвати В. Авер'янова, О. Бандурку, Д. Бахраха, В. Бевзенка, В. Галунька, І. Голосніченка, Г. Джагупова, П. Діхтієвського, Є. Додіна, В. Доненка, Р. Калюжного, С. Ківалова, Л. Ковалю, В. Колпакова, А. Комзюка, О. Кузьменко, В. Курила, Р. Мельника, О. Миколенка, С. Петкова, В. Семеняку, В. Сіренка, С. Стеценка, Ю. Тихомирова, М. Тищенко, В. Тюріна, Ф. Фіночка, Н. Хорошак, Ю. Шемшученка, В. Шкарупу та інших, праці яких стали науковим підґрунтям дослідження. Однак, не зважаючи на інтенсивне вивчення проблематики, пов'язаної з питаннями відповідальності за прояв неповаги до суду, у практиці її реалізації залишилося ще чимало нерозв'язаних питань, що заважають належним чином врегулювати підстави застосування відповідальності та міру покарання за скоєний злочин.

Метою статті є аналіз передбаченої законодавством системи підстав застосування адміністративної відповідальності у сфері забезпечення нормальної діяльності суддів, дослідження проблем

та перспектив удосконалення відповідальності за прояв неповаги до суду, визначення пропозицій щодо усунення окремих недоліків чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу. При розгляді судових справ нерідко складається ситуація, коли учасники судового процесу, будучи належним чином сповіщеними про день і час розгляду справи, не з'являються в судові засідання, не повідомляючи при цьому суд про причини своєї неявки. Також непоодинокими є випадки непідкорення з боку зазначених та інших осіб розпорядженням головуючого в судовому засіданні. Все це може призводити до відкладення розгляду справ, чим порушуються права та законні інтереси інших учасників процесу, які сумлінно виконують свої процесуальні обов'язки. Такі випадки повинні кваліфікуватися як прояв неповаги до суду [10, с.152].

Прояв неповаги до суду є показником низького рівня правової культури суспільства. На жаль, доводиться констатувати, що якщо наприкінці 90-х – початку 2000-х років в Україні такі випадки мали місце доволі рідко і, однозначно, викликали обурення як з боку суддів, так і з боку інших учасників судового процесу, то сьогодні прояв неповаги до суду став повсякденним явищем і вже не сприймається як щось екстраординарне. Зрозуміло, що у правовій державі, де принципи законності, верховенства права і незалежності суддів є не просто деклараціями, таке явище як прояв неповаги до суду має в кожному конкретному випадку викликати адекватну реакцію у вигляді заходів юридичної відповідальності, що застосовується до винних осіб [9, с. 5].

У сучасних умовах питання юридичної відповідальності за неповагу до суду викликає зацікавленість дослідників із двох позицій. По-перше, це процесуальні правопорушення, що вчиняються учасниками різних видів процесу: кримінального, цивільного тощо, які утруднюють виконання судом своїх обов'язків та яких можна розглядати як зловживання процесуальними правами на шкоду інтересам судочинства. По-друге, йдеться про прояви умисного, цілеспрямованого негативного ставлення до суду як інституту влади та його представників (суддів), обумовлене соціальними, політичними, особистісними факторами, які заважають нормальному функціонуванню судової системи [11, с. 5].

Усі чинні процесуальні кодекси містять норми щодо дій суду у разі проявів неповаги до нього. Так, згідно із ч. 4 ст. 216 Цивільного процесуального кодексу України, за прояв неповаги до суду винні особи притягуються до відповідальності, встановленої законом. Питання про притягнення учасника справи або іншої особи, присутньої в залі судового засідання, до відповідальності за прояв неповаги до суду вирішується судом негайно після вчинення правопорушення, для чого у судовому засіданні із розгляду справи оголошується перерва, або після закінчення судового засідання [15].

Аналогічні положення містяться у Кримінальному процесуальному кодексі України (ч. 4 ст. 330) [8], Господарському процесуальному кодексі Укра-

їни (ч. 4 ст. 200) [2] та Кодексі адміністративного судочинства (ч. 4 ст. 198) [4]. Крім того, відповідні положення щодо притягнення до юридичної відповідальності осіб за неповагу до суду чи судді містяться і в ст. 129 Конституції України [7] та ст. 50 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [12].

Сьогодні в Україні немає єдиного нормативно-правового акту, що закріплював би повний перелік діянь, які необхідно кваліфікувати як неповагу до суду, та встановлював міру відповідальності за їх вчинення. Що означає саме поняття «прояв неповаги до суду»? Так, згідно проведеного І.О. Шмарніним анкетування серед суддів судів загальної юрисдикції, працівників правоохоронних органів та науковців, на питання щодо можливих форм неповаги до суду, отримані наступні результати: 1) 83% опитаних суддів, 72% працівників правоохоронних органів та 58% науковців під неповагою до суду розуміють винятково цинічну образу судді або інших учасників судового розгляду; 2) 81% опитаних суддів, 73% працівників правоохоронних органів та 64% науковців висловили позицію, що формою неповаги до суду, зокрема, може бути злісне ухилення від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача чи інших осіб, що призвело до систематичного зриву судових засідань; 3) 72% опитаних суддів, 64% працівників правоохоронних органів та 70% науковців вважають, що формою неповаги до суду є невиконання законних вимог головування; 4) 52% суддів, 55% працівників правоохоронних органів та 67% науковців під неповагою до суду розуміють інше грубе порушення встановленого в суді порядку [16, с. 57].

Розуміння того, яку саме поведінку слід вважати проявом неповаги до суду і які примусові заходи застосовуються при її допущенні, дають приписи ст. 185³ Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП). Відповідно до ч. 1, 2 та 3 ст. 185³ КУпАП неповага до суду, що виразилась у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в непідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головування чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил, – тягнуть за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Ті самі діяння, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, – тягнуть за собою накладення штрафу від ста п'ятдесяти до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або вправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб. Злісне ухилення експерта, перекладача від явки в суд – тягне за собою накладення штрафу від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Невиконання поручителем зобов'язань, покладених судом під час провадження у справах за адміністративними позовами з приводу затримання та видворення іноземців та осіб без гро-

мадянства, – тягне за собою накладення штрафу від ста п'ятдесяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [5].

Як зазначає Т.О. Коломоєць, із тексту ст. 185³ КУпАП одразу бачимо суттєву проблему – фактично неможливо притягнути до адміністративної відповідальності правопорушника за злісне ухилення від явки в суд, тому що вказана стаття КУпАП передбачає відповідальність за злісне ухилення від явки в суд тільки свідка, потерпілого, позивача та відповідача.

Крім того, закон не встановлює відповідальності за злісне ухилення від явки в суд законного представника, захисника та спеціаліста. Так само незрозуміло із тексту ст. 185³ КУпАП де може відбуватися прояв неповаги до суду – тільки у залі судового засідання або в приміщенні суду, або на його території, включаючи прилеглу територію паркувальних майданчиків тощо [6, с. 76].

Застосування у ч. 1 ст. 185³ КУпАП мовної конструкції «вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил» надає суду (судді) свободу у визначенні тих або інших дій або бездіяльності як таких, що підпадають під ознаки правопорушення (прояву неповаги до суду) у кожному конкретному випадку.

Таким чином, суддя наділяється можливістю тлумачити норму права ст. 185³ КУпАП з метою її застосування. Як справедливо зазначає Т.О. Коломоєць, що саме означає словосполучення «явна зневага», які дії підпадають під це визначення, вирішує сам суддя, виходячи із суб'єктивної оцінки ситуації [6, с. 77].

На думку І.Я. Русенко, «неповага до суду» – це великий спектр дій і вчинків як учасників процесу, так і присутніх, які заважають судді вести процес. Неповагою до суду може бути некоректна поведінка присутніх у залі, образливі висловлювання щодо суду, непокора суду, зневажливе ставлення до зауважень суду, хамство, вигуки [14, с. 95–96].

Питання виникають і у зв'язку із застосуванням санкцій за прояв неповаги до суду. За чинним КУпАП це може бути лише адміністративний штраф, хоча відносно нещодавно судді могли застосовувати до правопорушників і адміністративний арешт, що стимулювало потенційних правопорушників дотримуватися встановлених правил у суді.

В сучасних умовах, коли ситуація ускладнюється значним соціальним розшаруванням українського суспільства, для однієї категорії громадян встановлена сума штрафу не є стимулом для вправної поведінки, а щодо певних категорій громадян (наприклад, безпритульних, адміністративне стягнення у вигляді штрафу фактично неможливо виконати) [3, с. 432].

Крім того, встановлені законом стягнення є такими, що не відповідають суспільній небезпечності діянь, та не являються через надмірну м'якість тим стримуючим фактором, що може запобігти подальшим проявам неповаги до суду не лише самим порушником, але й іншими особами [1, с. 35].

У чинному законодавстві більш чітко визначити форми прояви неповаги до суду і коло відповідальних, а також в залежності від форми прояву неповаги до суду потрібно передбачити різну відповідальність за скоєння злочину – і адміністративний штраф, і адміністративний арешт, і виправні роботи, і позбавлення волі.

Слушною видається думка, що саме кримінально-правова відповідальність стане ефективною протидією неповазі до суду, як формі прояву правового нігілізму, та забезпечить належну охорону честі і гідності суду, виходячи з його особливого конституційного статусу [17, с. 440].

Також виглядає застарілою формула визначення суми адміністративного штрафу, який обраховується, виходячи з неоподаткованого мінімуму доходів громадян. На думку авторів, потрібно суму штрафу застосовувати у розмірах діючої на час скоєння злочину мінімальної заробітної плати.

Відповідно до п. 1 та п. 2 ч. 8 ст. 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Рада суддів України розробляє та організовує виконання заходів щодо забезпечення незалежності судів і суддів, поліпшення стану організаційного забезпечення діяльності судів; розглядає питання правового захисту суддів, соціального захисту суддів та їхніх сімей, приймає відповідні рішення з цих питань [12].

Керуючись саме ст. 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Рада суддів України прийняла Рішення від 04.11.2016 р. № 74 «Про схвалення Рекомендацій щодо притягнення до відповідальності за неповагу до суду» [13] та внесла до нього зміни Рішенням від 26.10.2018 р. № 62 [18], намагаючись конкретизувати поняття «прояв неповаги до суду» та визначити стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Рекомендації не є законом, а тому не підлягають обов'язковому виконанню. Отже, потрібно закри-

плювати в чинному законодавстві норми, які регламентують форми неповаги до суду та види відповідальності за їх скоєння. В цьому питанні автори погоджуються з думкою Т.О. Коломоєць, яка вважає, що з метою уніфікації судової практики, мінімізації підстав для суб'єктивного тлумачення норм адміністративно-деліктного законодавства та унеможливлення випадків безпідставного притягнення осіб до адміністративної відповідальності за прояв неповаги до суду потрібно розробити та впровадити єдині для всіх судів «Правила поведінки громадян у суді», які доцільно прийняти як додаток до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» тощо [6, с. 81].

Висновки. В Україні таке порушення, як прояв неповаги до суду, не вважається злочином проти правосуддя, і за його вчинення існують досить м'які форми покарання – передбачено адміністративну відповідальність у вигляді відносно невеликого штрафу.

Можна констатувати, що наразі стан поваги до суду та суддів, зокрема, є в цілому негативним. Учасники процесу та інші громадяни вільно можуть дозволити собі порушення порядку ведення судового засідання, вигуків, нецензурного висловлювання в сторону суддів та учасників процесу, навіть фізичне перешкоджання ведення судових засідань тощо.

Отже, неповага до суду чи судді це прояв відсутності правової культури та свідомості громадян – учасників судового процесу. Формування правової культури громадян, розуміння значення суду та його важливості, необхідність виховання у собі належного ставлення до осіб, які творять правосуддя, є тривалим процесом, який слід розпочати із усунення навіть невеликих непорозумінь, задля уникнення в майбутньому більш серйозних правопорушень, пов'язаних із погрозами на адресу суддів чи нападами на них.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ахмедов В.А. огли. Злочини, що посягають на суспільні відносини із процесуально регламентованого здійснення правосуддя судом в Україні. Юридичний вісник. 2018. № 2 (47). С. 33–38.
2. Господарський процесуальний кодекс України: Кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 20.06.2019).
3. Калашник Ю.В. Зарубіжний досвід юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду та шляхи його запозичення для України. Електроний науковий фаховий журнал «Форум права». 2012. № 4. С. 429–433. URL: <http://forumprava.pp.ua/page-5.html> (дата звернення: 14.06.2019).
4. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення 19.06.2019).
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення 29.06.2019).
6. Коломоєць Т., Калашник Ю. Проблеми та перспективи удосконалення відповідальності за прояв неповаги до суду. Слово національної школи суддів України. Серія «Адміністративне право і процес». 2013. № 2 (3). С. 73–82.
7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 18.06.2019).
8. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 20.06.2019).
9. Лученко Д.В., Крестьянінов О.О. Прояв неповаги до суду: проблематика застосування господарськими судами заходів адміністративної відповідальності: науково-практичний посібник. Харків : Юрайт, 2015. 96 с.
10. Марченко О.О. Прояв неповаги до суду: проблемні питання притягнення до відповідальності в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2012. Випуск 19. Том 3. С. 152–156.
11. Остафійчук Л.А. Юридична відповідальність за неповагу до суду: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / Нац. університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. С. 230.

12. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення 21.06.2019).
13. Про схвалення Рекомендацій щодо притягнення до відповідальності за неповагу до суду: Рішення Ради Суддів України від 04.11.2016 р. № 74. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr074414-16> (дата звернення 19.06.2019).
14. Русенко І.Я. Проблеми практичного застосування юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду. Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих науковців: Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Тернопіль, 15 лютого 2012 р. С. 95–104. URL: http://www.lexline.com.ua/?go=full_article&id=1164 (дата звернення 18.06.2019).
15. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення 26.06.2019).
16. Шмарін І.О. Об'єктивна сторона неповаги до суду як кримінального правопорушення проти правосуддя в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. Випуск 1. Том 4. С. 56–59.
17. Шмарін І.О. Соціально-правові підстави криміналізації неповаги до суду як злочину проти правосуддя в Україні. Актуальні проблеми держави і права. 2014. Випуск 71. С. 434–443.
18. Щодо внесення змін до Рекомендацій щодо притягнення до відповідальності за неповагу до суду, схвалених рішенням Ради суддів України від 04.11.2016 р. № 74: Рішення Ради Суддів України від 26.10.2018 р. № 62. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr062414-18> (дата звернення 24.06.2019).